

REFERENT A LES ESTRUCTURES DE L'ANTIGUITAT TARDANA DE LA PLAÇA DE ROVELLAT (TARRAGONA)

XAVIER AQUILUÉ*

1.- INTRODUCCIÓ

Al mes de març de l'any 1971, M. Berges, aleshores director del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT), va efectuar una excavació d'urgència a la plaça de Rovellat, situada a la Part Alta de la ciutat de Tarragona, amb motiu de la realització d'uns treballs de clavagueram per part de l'Ajuntament. L'excavació va ser publicada l'any 1974 a la *Miscelánea Arqueológica* commemorativa del 25è aniversari dels Cursos d'Arqueologia d'Empúries (Berges 1974). En aquesta publicació, Berges fa una descripció succinta de les restes arqueològiques aparegudes i de la seva estratigrafia. En el seu estudi va concloure: "Hemos visto a través de los estratos excavados que únicamente se puede hablar de dos niveles, aunque amplísimos en cronología. Los estratos, o estrato superior, corresponden desde la Edad Media hasta el momento actual; muy revuelto debido al número de construcciones que se han alzado en el mismo sitio. Debajo sólo encontramos un nivel romano, muy tardío, del siglo III en adelante, aunque no falte algún fragmento de cerámica más antigua, como es lógico, y debajo de él una capa de tierra virgen, estéril, y la roca natural." (Berges 1974, 166). Aquestes evidències li van fer afirmar que "a partir del siglo III, el área fue ocupada por viviendas, más o menos pobres, como nos lo demuestran los sencillos muros y los pequeños depósitos con sus característicos pavimentos impermeables y sus ángulos reforzados con medias cañas del mismo cemento hidráulico." (Berges 1974, 167).

*Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries

Amb motiu de la realització de la nostra Tesi Doctoral sobre les ceràmiques de producció africana a *Tarraco* (T.S. Africana i comunes), dirigida pel professor Pere de Palol, varem analitzar els materials ceràmics recuperats en dita excavació, els quals es troben dipositats en els magatzems del MNAT, amb la intenció de precisar la cronologia proposada per Berges a les estructures romanes documentades (Aquilué 1991, 156-187). La seva cronologia no estava gens clara i no semblava correspondre amb les dades que es disposaven d'altres sectors de la Part Alta referents a la transformació dels espais arquitectònics alto-imperials durant l'Antiguitat Tardana. Oferim ara, com a homenatge al professor Pere de Palol, mestre i iniciador en tants camps de la recerca arqueològica a casa nostra, els resultats obtinguts en aquest treball, corresponents a un període de la història de Tarragona que va ser objecte durant un temps de la seva activitat investigadora i que va culminar amb la publicació de la seva monografia *Tarraco hispano-visigoda* (Palol 1953). Volem agrair a l'actual Director del MNAT, Francesc Tarrats, i a la conservadora del mateix museu, Pilar Sada, les facilitats donades per a la consulta i estudi dels materials procedents d'aquesta excavació.

2.- LES ESTRUCTURES TARDANES DE LA PLAÇA DEL ROVELLAT

Dins de l'urbanisme conegut de la Part Alta de Tarragona durant l'època alto-imperial, la plaça de Rovellat es troba situada dins d'un espai delimitat per la muralla tardo-republicana que tancava la ciutat per la banda est i les estructures de tancament del recinte identificat com la plaça de representació del fòrum provincial de *Tarraco*, construït en època flàvia (fig. 1). Es à dir, en un espai contigu a la gran edificació alto-imperial però separat d'aquesta pels seus grans murs externs de tancament, l'angle nord-oest de la qual encara és visible parcialment en la veïna plaça del Fòrum. Actualment, no hi ha cap dada segura que permeti afirmar com s'articulava aquest espai amb les estructures conegudes del Fòrum provincial ni quin tipus de construccions contindria.

Les estructures descobertes a l'excavació de 1971 corresponen a una sèrie d'àmbits de tipus possiblement domèstic: algunes habitacions indeterminades i dipòsits hidràulics, tot i que no es pot excloure una funció industrial. Els dipòsits, orientats en direcció est-oest, presenten una forma rec-

tangular i estan revestits amb *opus signinum*, amb la típica mitja canya en els angles que formen les parets amb el paviment (Berges 1974, fig. 2). Se'n van identificar tres, tot i que únicament el central es coneix en la seva totalitat, amb unes dimensions de 9 per 3'5 metres. Es troben construïts directament sobre la roca i la seva relació amb la resta d'estructures no és molt clara degut a l'excavació parcial realitzada. Sembla, però, que tant a nord com a est, el dipòsit central està envoltat per dues dependències, de dimensions i funcionalitat desconegudes, pavimentades amb un terra de morter de calç barrejat amb grava (fig. 2). A quatre metres aproximadament a l'est del mur de tancament d'aquestes estructures, va aparèixer una potent fonamentació que corre en direcció nord-oest/sud-est. Damunt de la fonamentació descansaven una sèrie de columnes romanes reaprofitades, algunes de les quals s'han conservat encara encastades en les construccions actuals que donen a la plaça de Rovellat i al carrer Granada, que sustentaven, sobre capitells romans, uns arcs de factura poc acurada. L'alineació d'aquesta columnata és diferent a la que presenten els àmbits i dipòsits comentats, per la qual cosa es fa difícil relacionar totes les estructures dins d'una mateixa fase constructiva. La seva interpretació també és problemàtica, tot i que es temptador vincular-la amb el porticat d'una edificació d'una certa entitat de l'Antiguitat Tardana.

3.- EL MATERIAL CERÀMIC

La localització en els magatzems del MNAT del material ceràmic recuperat en l'excavació de l'any 1971 va evidenciar la dificultat de relacionar l'estratigrafia efectuada en el moment de l'excavació amb la seqüència publicada. Les bosses de materials presentaven únicament referències relatives a les cotes en les quals van aparèixer o al·lusions a les característiques de l'estrat del qual procedien. No es feia cap menció als sectors ni als estrats descrits a la publicació de Berges. No obstant, les anotacions referides als materials procedents dels estrats situats damunt de la roca, relacionats amb la construcció de les estructures, feien possible proposar una datació per a la seva edificació. Altres referències i la classificació del material ceràmic efectuada per nosaltres, facilitava la seva adscripció gairebé segura amb els estrats publicats per Berges. Cal dir que ja S. J. Keay, en el seu estudi de les àmfores tardo-romanes de Tarragona, va efectuar una revisió

d'aquests materials i un intent de reconstrucció de l'estratigrafia de Berges, assenyalant l'existència de materials posteriors a mitjan segle VI dC (Keay 1984, 15-17). Malauradament, les dades de Keay no poden ser valorades degut a que va analitzar conjuntament els materials procedents d'aquesta excavació amb els recuperats en l'excavació efectuada el mateix any, entre els mesos de març i juliol, a la veïna Plaça del Fòrum, tal i com és pot comprovar en la relació dels estrats que realitza en el seu *Appendix V* (Keay 1984, 665-667). Aquesta altra intervenció, que no va ser publicada per M. Berges però de la qual es conserva el seu "Diari d'excavacions" a l'arxiu documental del MNAT, presenta una estratigrafia diferent a la de la Plaça del Rovellat i, per tant, els materials ceràmics no poden analitzar-se de forma conjunta (Aquilué 1991, 116-155). En conseqüència, s'ha obviat en el nostre treball qualsevol referència o relació amb la restitució estratigràfica proposada per Keay.

Segons les referències que presentaven els materials ceràmics d'època antiga (es van deixar de banda els estrats que presentaven materials d'èpoques posteriors a la romana), es van agrupar en tretze grups, ordenats per ordre alfabètic. La relació d'aquests grups amb els sectors i estrats publicats per M. Berges es la següent:

Grup	Relació estratigràfica Berges 1974	Formació de l'estrat
A	Sense relació	Indeterminada
B	Sector I, Estrat III-a	Constructiu
C	Sector I, Estrat III b	Constructiu
D	Sector I, Estrat III c	Constructiu
E	"Sobre pavimento"	Amortització
F	"Sobre depósito"	Amortització
G	Sector IV, Estrat III	Constructiu
H	Sector III, Estrat III	Constructiu
I	Sector ?, Estrat III	Constructiu
J	Sector II, Estrat III	Constructiu
K	Sector V, Estrat III a	Constructiu
L	Sense relació segura	Constructiu
M	Sense relació segura	Constructiu

Aquests grups de materials poden relacionar-se, doncs, amb les següents fases:

- 1.- Sense referència estratigràfica segura i, per tant, sense adscripció a cap fase: grup A.
- 2.- Fase d'amortització de les estructures: grups E i F.
- 3.- Fase de construcció dels àmbits i dels dipòsits: grups B, C, D, G, H, I, J, K, L i M.

A continuació, fem un comentari dels materials apareguts en aquestes fases, assenyalant que les ceràmiques de producció africana han estat classificades segons les tipologies de Hayes (1972 i 1980) i de l'Atlante (1981).

3.1.- EL MATERIAL CERÀMIC SENSE ESTRATIGRAFIA

El material de l'únic grup que no hem pogut adscriure a cap de les fases (grup A) és molt heterogeni. Està format per T.S. Sudgàl·lica, T. S. Hispànica, T.S. Africana A 1, T.S. Africana A 2 (Hayes 14), T.S. Africana C 1, amb la forma Hayes 50 A = Lamboglia 40 bis (fig. 3, 1), T.S. Africana D 1, amb les formes Hayes 58 B (fig. 3, 2), Hayes 59, 9 (fig.3, 3), Hayes 61 (fig. 3, 4), Hayes 80 i Hayes 91 A/B, ceràmica comuna romana, ceràmica comuna africana, amb les formes Ostia I, 261 (fig.3, 5), Ostia IV, 1 (fig. 3, 6), Hayes 23 A/B i Lamboglia 9A, vidres, àmfores i altres materials. La cronologia d'aquest conjunt de materials ha de situar-se dins de la primera meitat del segle V dC, com demostra la presència de les formes més modernes de la T.S. Africana D, concretament la forma Hayes 80 que no apareix documentada en contextos de segona meitat del segle IV.

3.2.- ELS MATERIALS DE LA FASE D'AMORTITZACIÓ

Únicament dos grups es poden relacionar a la fase d'amortització o d'abandonament de les estructures (grups E i F). Es tracta d'un material molt fragmentat i heterogeni, amb abundància de ceràmiques comunes, grolleres i àmfores tardo-romanes. Entre les ceràmiques de taula, cal destacar alguns fragments de T.S. Africana A 1, amb les formes Hayes 11 (fig. 3, 7), T.S. Africana C 1, T.S. Africana D 1, amb la forma Hayes 76, 1-3 (fig. 3, 8) i fons estampats de l'estil A2 ó A3 d'Hayes, amb motius 31 de

l'Atlante=Hayes 61 (fig. 3, 9) i Hayes 44b=Atlante 183 (fig. 3, 10); T.S. Africana D 2 amb les formes Hayes 87 A (fig. 3, 11) i Hayes 104 A (fig. 3, 12). Entre les ceràmiques de cuina africana, cal fer esment de les formes Hayes 23 A=Lamboglia 10 B, Ostia III, 332 (fig. 3, 13) i Ostia IV, 1 (fig. 3, 14). La naturalesa dels estrats, formats amb seguretat després de l'abandonament de les estructures, i la pobresa del material recuperat no permet massa precisions cronològiques. La cronologia està proporcionada per les formes més modernes de la T.S. Africana D. La forma Hayes 76, 1-3, presenta una cronologia de segle V dC, la forma Hayes 87 A, presenta una datació de mitjans de segle V-mitjans del segle VI dC, i la forma Hayes 104 A, la més moderna de les representades, es data a partir del darrer quart del segle V dC, essent una forma característica de la sisena centúria (Mackensen 1993, 346-350).

3.3.- ELS MATERIALS DE LA FASE CONSTRUCTIVA

Es tracta del material ceràmic més nombrós i la seva relació estratigràfica no permet cap dubte: procedeix dels estrats relacionats amb la regularització de la roca natural i de l'estrat anomenat per Berges "estéril", abocats per facilitar la construcció dels àmbits i dels dipòsits documentats. Aquests estrats tenen també la finalitat de servir de preparació dels paviments que funcionen amb els diferents àmbits i es lliuren a les fonamentacions de les estructures. Entre les ceràmiques detectades estan representades les vaixelles de taula alto-imperials i tardo-romanes (T.S. Itàlica, T.S. Sudgàlica, T.S. Hispànica, T.S. Africana A), ceràmiques comunes, àmfores alto-imperials i tardo-romanes, ceràmiques grolleres de cuina, etc. Les vaixelles de taula i de cuina africanes estan representades amb les següents fragments:

Producció i formes	Vores	Fons	Informes	Total	Núm. dibuix
<i>T.S. Africana A 1</i>					
Hayes 8 A		1			1
Hayes 3 B	4			4	
Hayes 34	1			1	(fig. 3, 15)
Indeterminada	4	8	12		
	Total			18	

REFERENT A LES ESTRUCTURES DE L'ANTIGUITAT TARDANA ...

T.S. Africana A 2

Hayes 16, 1	1		1	(fig. 3, 16)
Indeterminada		1	1	
Total			2	

T.S. Africana C 1

Hayes 50 A	5		5	(fig. 3, 17-20)
Indeterminada		1	10	11
Total			16	

T.S. Africana D 1

Hayes 59, 9	2		2	(fig. 3, 21)
Hayes 61, W. 9, 831u	1		1	(fig. 3, 22)
Hayes 76, 1-3	1		1	(fig. 4, 23)
Hayes 80 A	2		2	(fig. 4, 24)
Hayes 81	2		2	(fig. 4, 25)
Hayes 91 A/B	2	1	3	(fig. 4, 26)
Estil A-2 / A-3	1		1	(fig. 4, 27)
Espatulat	1		1	(fig. 4, 28)
Indeterminat		1	22	23
Total			36	

Comuna africana

Ostia III, 332	17		17	(fig. 4, 29-34)
Ostia IV, 61	1		1	(fig. 4, 35)
Ostia I, 261	1		1	(fig. 4, 36)
Hayes 23 B	13	15	2	30 (fig. 4 i 5, 37-46)
Ostia IV, 1	4		4	(fig. 5, 47-48)
Lamboglia 9 A	3	4	7	(fig. 5, 49-52)
Ostia III, 267	13		13	(fig. 5, 53-58)
Cassoles indet.		9	9	
Bol indeterminat		1	1	
TOTAL			83	

L'anàlisi i el coneixement que tenim de les produccions ceràmiques africanes permet situar la formació d'aquests estrats en un moment cronològic concret gràcies a certes formes molt característiques de la T.S.

Africana D. En efecte, la facies d'aquesta ceràmica ve determinada per plats de les formes Hayes 59, 9, Hayes 61, variant Waagé, IX, 831 u, i Hayes 76, 1-3, així com per bols de les formes Hayes 80 A, Hayes 81 i Hayes 91 A/B. Algunes d'aquestes peces presenten una decoració estampada de tipus geomètric en el seu fons intern que cal adscriure, degut a la seva fragmentació, a l'estil A2 ó A3 d'Hayes o bé una decoració espatulada de cercles concèntrics.

Les formes Hayes 76, 1-3, Hayes 80 i Hayes 81 no són presents en contextos de segona meitat del segle IV dC. Així, per exemple, als estrats datats a la segona meitat del segle IV dC de la vil·la romana de Can Sentromà (Tiana, Badalona), apareixen les formes Hayes 58 B, Hayes 59, 9, Hayes 67 i Hayes 91 A (Subias 1985). Als estrats relacionats amb la construcció de la factoria de salaons de Roses (Girona), datats al darrer terç del segle IV dC, apareixen les formes Hayes 44, Hayes 58 B, Hayes 59 B, Hayes 61 i Hayes 67, amb estampacions de l'estil A-2 d'Hayes (Nolla 1984, 444-445). Als estrats de remodelació de les termes de Conimbriga, datats en la segona meitat del segle IV dC, es documenten les formes Hayes 58 B, Hayes 59, Hayes 61 A, Hayes 67 i Hayes 91 B (Delgado 1975, 249-313). També al derelict de Cales Coves de Menorca, datat a la segona meitat del segle IV o inicis del segle V, manquen les formes Hayes 76, Hayes 80 i Hayes 81, essent presents les formes Hayes 58 B, Hayes 63, Hayes 67 i Hayes 91 (Tortorella 1981, 373).

Aquestes formes apareixen documentades ja en contextos clars de la primera meitat del segle V dC. Apareixen dins dels conjunts ceràmics anteriors a la conquesta vàndala del 439 de Cartago (Tortorella 1982, 125-139); al derelict de Port Miou (Casis, Provença), amb una cronologia de primer quart del segle V dC (Tortorella 1981, 366 i 376); als estrats anteriors al 450 de les excavacions efectuades a la *Schola Praeconum* de Roma (Whitehouse *et alii* 1982, 53-101); a l'abocador de Vila-roma, de la mateixa ciutat de Tarragona, datat al 440-450 dC, on les formes Hayes 61, Hayes 80/81 i Hayes 91 A/B son les predominants amb molt en aquesta primera meitat del segle V (TED'A 1989 a, 123-155). Finalment, la presència d'aquestes formes es detecta sempre a Cartago en contextos posteriors al 400, característics de la cinquena centúria (Hayes 76: Fulford/Peacock 1984, 55-57; Hayes 80 i Hayes 81: Fulford/Peacock 1984, 57), o en la fase productiva de la terrisseria d'El Mahrine de la primera meitat del segle V (Mackensen 1993, 433-435).

D'altra banda, la manca de formes que apareixen en contextos de la

segona meitat del segle V dC, com ara les formes Hayes 79, Hayes 86, 1, Hayes 87 A, Hayes 87 B ó Hayes 12/110, documentades, per exemple, als estrats d'amortització de les estructures romanes de l'Antiga Audiència de Tarragona o a l'abocador format immediatament posterior a aquesta amortització (Aquilué 1993 a, 117-150), ens obliguen a situar la formació d'aquests dipòsits en la primera meitat d'aquesta centúria.

Amb aquesta cronologia de primera meitat del segle V dC, trobem ben representada la ceràmica comuna africana amb plats-tapadores de les formes Ostia III, 332, Ostia IV, 61 i Ostia IV, 261; amb cassoles amb engalba interior de les formes Hayes 23 B=Lamboglia 10 A, Lamboglia 9 A i Ostia IV, 1; i amb cassoles amb pàtina cendrosa exterior de les formes Ostia III, 267. Tot i que algunes d'aquestes formes poden considerar-se residuals en el moment de la formació dels estrats, es obvi que formes com la Ostia IV, 1, Hayes 23 B, Ostia IV, 60 i Ostia IV, 261, perduren en la producció de la ceràmica comuna africana "clàssica" de la primera meitat del segle V dC. Les evidències proporcionades per les terrisseries de Henchir ech Choggaf, Aioune es Soltane o Henchir el Guellal (Madje), a la Tunísia Central, demostren com les produccions de ceràmica comuna africana de tipus clàssic (plats-tapadores amb pàtina cendrosa, cassoles amb pàtina cendrosa, etc) es mantenen encara en funcionament a principis del segle V dC (Peacock/Bejaoui/Ben Lazreg 1990, 59-84).

La presència d'altres produccions ceràmiques en aquests estrats, com ara la T.S. Hispànica Tardana (forma Drag. 37 tardana) o la T.S. Grisa Estampada tardo-romana (forma Rigoir 1), s'ajusta a la cronologia proposada, tot i que no manquen produccions de caràcter residual atesa la naturalesa dels estrats, produccions que evidentment no eren en ús en el moment de formació dels dipòsits (T.S. Sudgàl.lica, T.S. Africana A 1, T.S. Africana A 2, etc).

4.- COMENTARI FINAL

Podem afirmar que les estructures documentades a la plaça de Rovellat (dipòsits hidràulics i àmbits relacionats amb ells) pertanyen a una ocupació tardana d'aquest sector de l'antiga Tarraco que cal situar dins de la primera meitat del segle V dC. La seva construcció va comportar una nova adequació d'aquest espai urbà, destinat segurament durant l'Alt

Imperi a activitats vinculades amb l'administració provincial de la *Tarraconensis* (TED'A 1989 b, 141-191).

La nova organització urbana de la zona no pot situar-se dins del segle III dC sinó que cal datar-la dins de la primera meitat del segle V dC, coincidint amb un ampli panorama de reformes constructives i urbanístiques documentades arreu dels sectors ocupats pel fòrum provincial i el circ romà d'època alto-imperial (TED'A 1989 a, 446-448). Les estructures corresponen a àmbits de tipus domèstic o a instal·lacions indeterminades de tipus industrial, que demostren un canvi funcional dels antics espais de representació política, adaptats ara a les noves necessitats de la ciutat tardo-romana de Tàrraco. Evidències d'aquesta transformació, amb una cronologia de segle V, es troben documentades a les estructures d'habitació de la veïna plaça del Fòrum o del carrer de Santes Creus, als abocadors urbans del carrer de Vila-roma o de l'Antiga Audiència, als nivells d'ocupació del Claustre de la Catedral o de les voltes de la capçalera del Circ, per esmentar alguns exemples. El procés de creació d'aquesta ciutat emergent encara no és conegut. Tampoc la seva configuració urbanística ni la jerarquització i distribució de l'espai urbà. Malgrat això, Tàrraco constitueix un dels exemples més evidents de com la societat tardo-romana ha adaptat, en el segle V dC, els espais urbans i les estructures arquitectòniques de la ciutat alto-imperial al seu propi concepte de ciutat.

Les estructures descobertes a la plaça del Rovellat no poden relacionar-se, ni funcionalment ni cronològicament, amb el porticat situat a orient de les mateixes, evidenciat per les columnes, capitells i arcs conservats als immobles de la mateixa plaça i del carrer Granada, a manca de dades arqueològiques més segures. La presència d'aquest porticat i la troballa descontextualitzada de fragments de creus calades d'època visigòtica a l'excavació de 1971 (Berges 1974; Muñoz/Macias/Menchón 1995, 298-299), van fer pensar en la possible existència, en la zona, d'una de les esglésies urbanes de la ciutat hispano-visigoda de Tàrraco (Berges 1974, 167). Tot i així, manquen encara evidències arqueològiques fermes per poder identificar aquest edifici amb una construcció religiosa d'època visigòtica (TED'A 1990, 241-242; Menchón/Macias/Muñoz 1994, 229).

Els materials ceràmics més moderns relacionats amb les estructures de la plaça del Rovellat permeten afirmar que aquestes estructures van estar en funcionament, com a mínim, fins al segle VI. Tot i així, al tractar-se de dipòsits o cisternes d'aigua és possible pensar que estiguessin en ús fins a

l'ocupació àrab de la ciutat del 713-714, tal i com succeeix amb les estructures hidràuliques documentades a la plaça del Fòrum o al carrer de Sant Llorenç (Aquilué 1993 b, 124). La manca de materials significatius i la naturalesa de la formació dels estrats d'abandonament sobre les estructures de la darrera fase d'activitat de la ciutat visigòtica, no permeten massa precisions. A partir de l'abandonament i de la possible destrucció de la ciutat (Balaña 1992), en el primer quart del segle VIII, s'inicia una de les etapes més fosques de la història de Tarragona.

BIBLIOGRAFIA

- AQUILUÉ, X. (1991): *Las cerámicas de producción africana procedentes de la Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco* (Barcelona 1991), Col.lecció de Tesis Doctorals microfityxades 1275, Universitat de Barcelona, Barcelona 1992.
- AQUILUÉ, X. (1993 a): "Las cerámicas finas de los niveles tardo-romanos", X. Dupré i J. M. Carreté, *La Antiga Audiència. Un acceso al foro provincial de Tarraco*, Excavaciones Arqueológicas en España 165, Madrid 1993.
- AQUILUÉ, X. (1993 b): *La seu del Col.legi d'Arquitectes. Una intervenció arqueològica en el centre històric de Tarragona*, Tarragona 1993.
- ATLANTE (1981): *Atlante delle forme ceramiche. I., Ceramica fine romana nel bacino Mediterraneo (Medio e Tardo Impero)*, Roma 1981.
- BALANÀ, P. (1992): *Crònica política de la pre-Catalunya islàmica*, Barcelona 1992.
- BERGES, M. (1974): "Columnas romanas y cruces visigóticas en la plaza del Rovellat, de Tarragona", *Miscelánea Arqueológica I, XXV Aniversario de los Cursos de Ampurias (1947-1971)*, Barcelona 1974, pp. 153-167.
- DELGADO, M. (1975): "Les sigillées claires", *Fouilles de Conimbriga IV: Les sigillées*, Paris 1975, pp. 249-313.
- FULFORD, M.G. i PEACOCK, D.P.S. (1984): *Excavations at Carthage: The British Mission, Vol I (ii), The Avenue du President Habib Burghiba, Salammbô: The pottery and other ceramic objects from the site*, Sheffield 1984.

- HAYES, J.W. (1972): *Late Roman Pottery. A catalogue of Roman Fine Wares*, London 1972.
- HAYES, J.W. (1980): *A Supplement to Late Roman Pottery*, London 1980.
- KEAY, S. J. (1984): *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the catalan evidence*, BAR-IS 196, Oxford 1984, 2 vols.
- MACKENSEN, M. (1993): *Die Spätantiken Sigillata-und Lampentöpfereien von El Mahrine (Nordtunesien). Studien zur Nordafrikanischen Feinkeramik des 4. bis 7. Jahrhunderts*, Müncher Beiträge zur Vor und Frühgeschichte, Band 50, München 1993, 2 vols.
- MENCHÓN, J., MACIAS, J.M. i MUÑOZ, A. (1994): “Aproximació al procés transformador de la ciutat de Tarraco. Del Baix Imperi a l’Edat Mitjana”, *Pyrenae* 25, Barcelona 1994, pp. 225-243.
- MUÑOZ, A., MACIAS, J.M. i MENCHÓN, J. (1995): “Nuevos elementos de arquitectura hispano-visigoda en la provincia de Tarragona”, *Archivo Español de Arqueología* 68, Madrid 1995, pp. 293-302.
- NOLLA, J. M. (1984): “Excavaciones recientes en la Ciudadela de Roses. El edificio bajo-imperial”, *Papers in Iberian Archaeology*, BAR-IS 193, Oxford 1984, pp. 110-130.
- PALOL, P. de (1953): *Tarraco hispano-visigoda*, Tarragona 1953.
- PEACOCK, D.P. S., BEJAOU, F. i BEN LAZREG, N. (1990): “Roman Pottery production in Central Tunisia”, *Journal of Roman Archaeology* 3 (1990), Ann Arbor 1990, pp. 59-84.
- SUBIAS, E. (1985): *Can Sentromà: un estat de la qüestió*, Tesi de Llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, Barcelona 1985.
- TED’A (1989 a): *Un abocador del segle V dC en el fòrum provincial de Tàrraco*, Memòries d’excavació 2, Tarragona 1989.
- TED’A (1989 b): “El foro provincial de Tarraco, un complejo arquitectónico de época flavia”, *Archivo Español de Arqueología* 62, Madrid 1989, pp. 141-191.
- TED’A (1990): *L’amfiteatre romà de Tarragona, la basílica visigòtica i l’església romànica*, Memòries d’excavació 2, Tarragona 1992.
- TORTORELLA, S. (1981): “Ceramica di produzione africana e rinvenimenti archeologici sottomarini della media e tarda età imperiale: analisi dei dati e dei contributi reciproci”, *MEFRA* 93, Paris 1981, pp. 355-380.
- TORTORELLA, S. (1982): “La sigillata africana a Cartagine fra il 400 e la conquista vandala”, *CEDAC* 1, Tunis 1982, pp. 125-139.

WHITEHOUSE, D. *et alii* (1982): "The Schola Praeconum, I: The coins, pottery, lamps and fauna", *Papers of the British School at Rome* 50, London 1982, pp. 53-101.

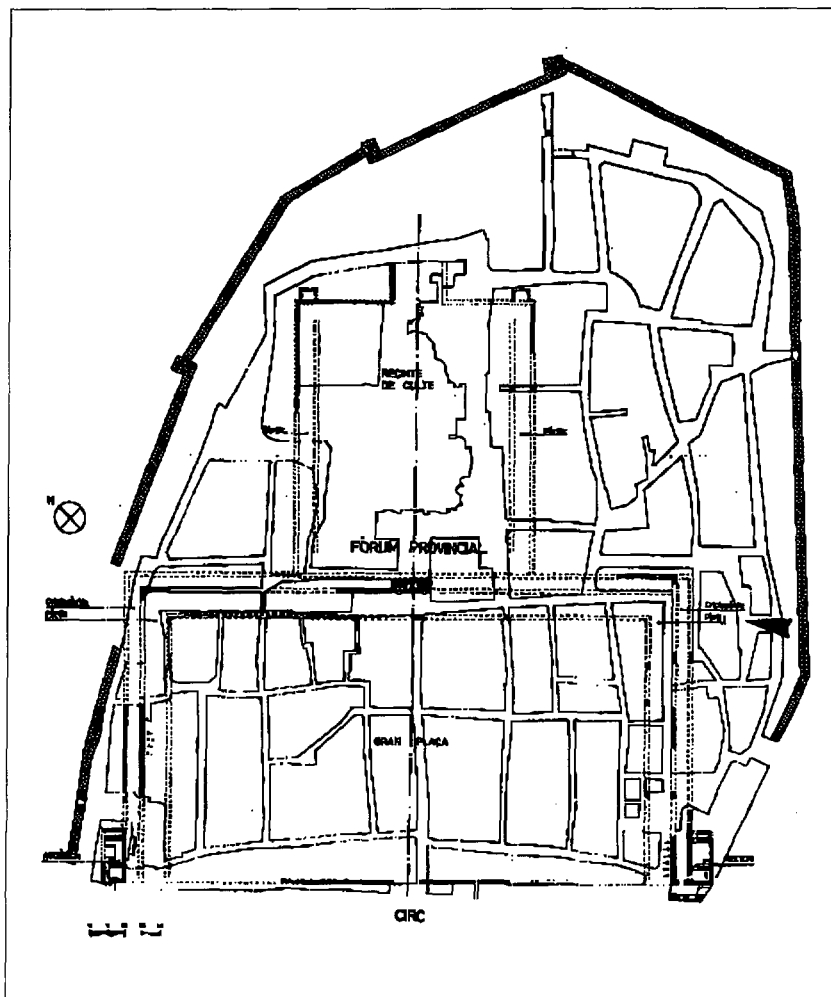

Fig. 1.- Planta de la Part Alta de Tarragona, amb indicació de la plaça de Rovellat. La fletxa assenyala la situació de la plaça.

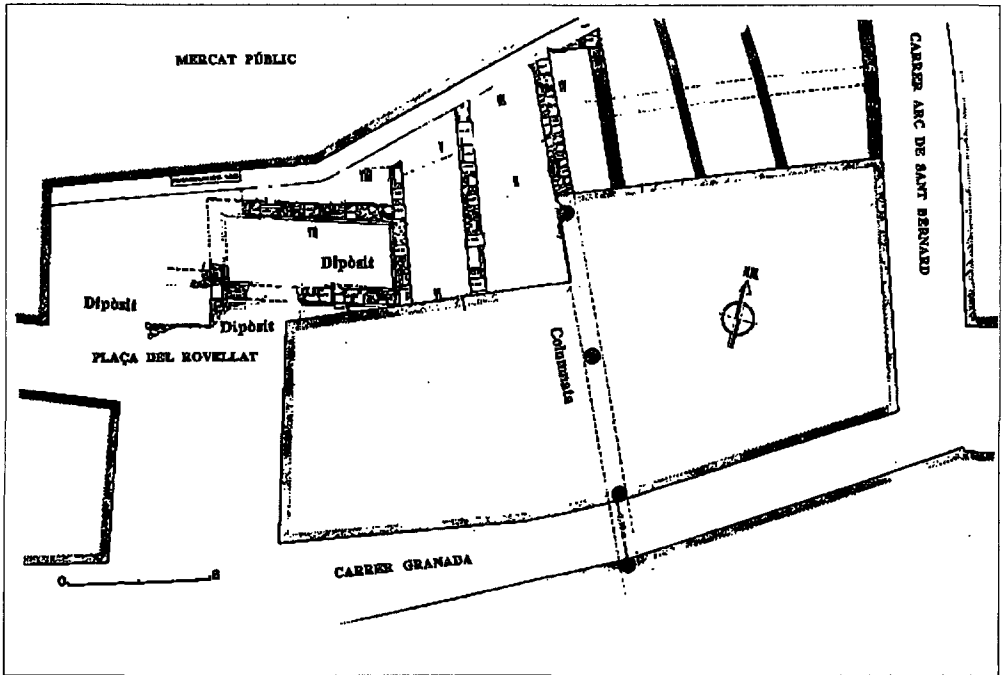

Fig. 2.- Planta de le estructures documentades a l'excavació de l'any 1971 a la plaça de Rovellat, segons Berges 1974. S'han tret les estructures d'època moderna i contemporània.

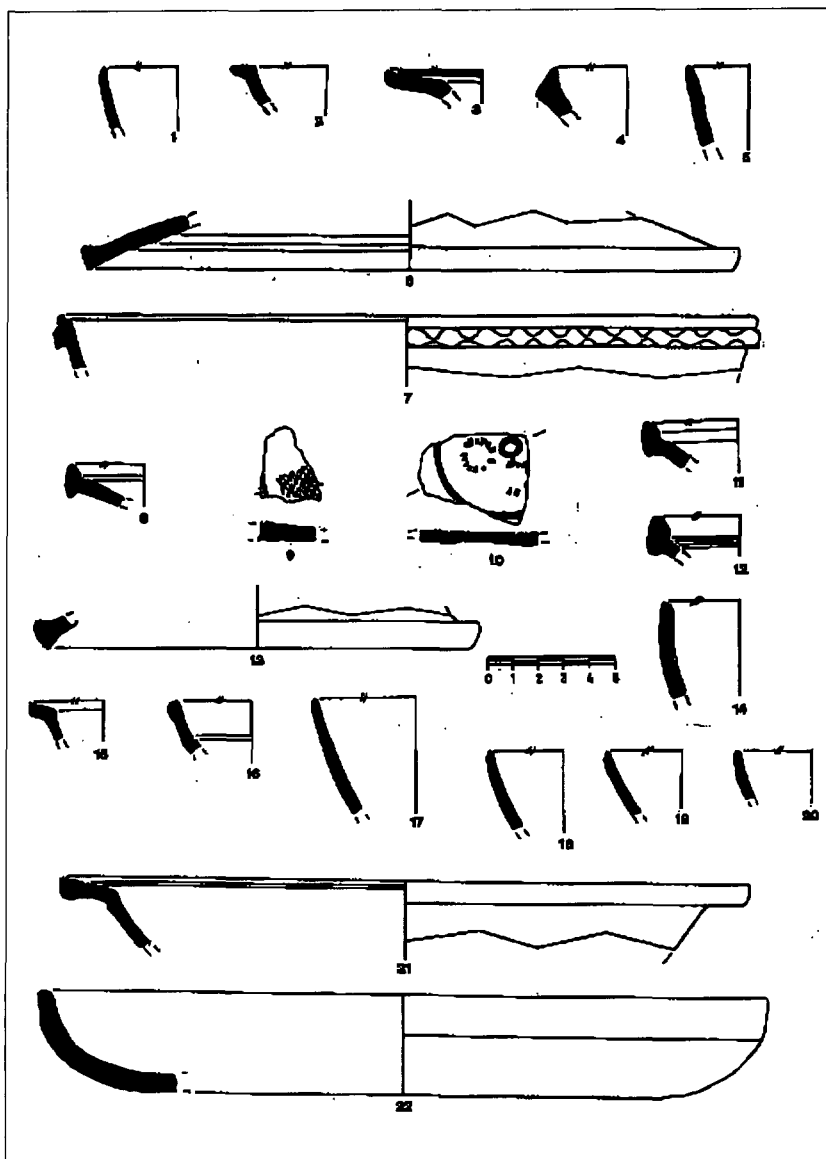

Fig. 3.- Materials ceràmics procedents de l'excavació de la plaça de Rovellat. 1-6: Materials sense procedència estratigràfica; 7-14: Materials de la fase d'amortització; 14-22: Materials de la fase constructiva.

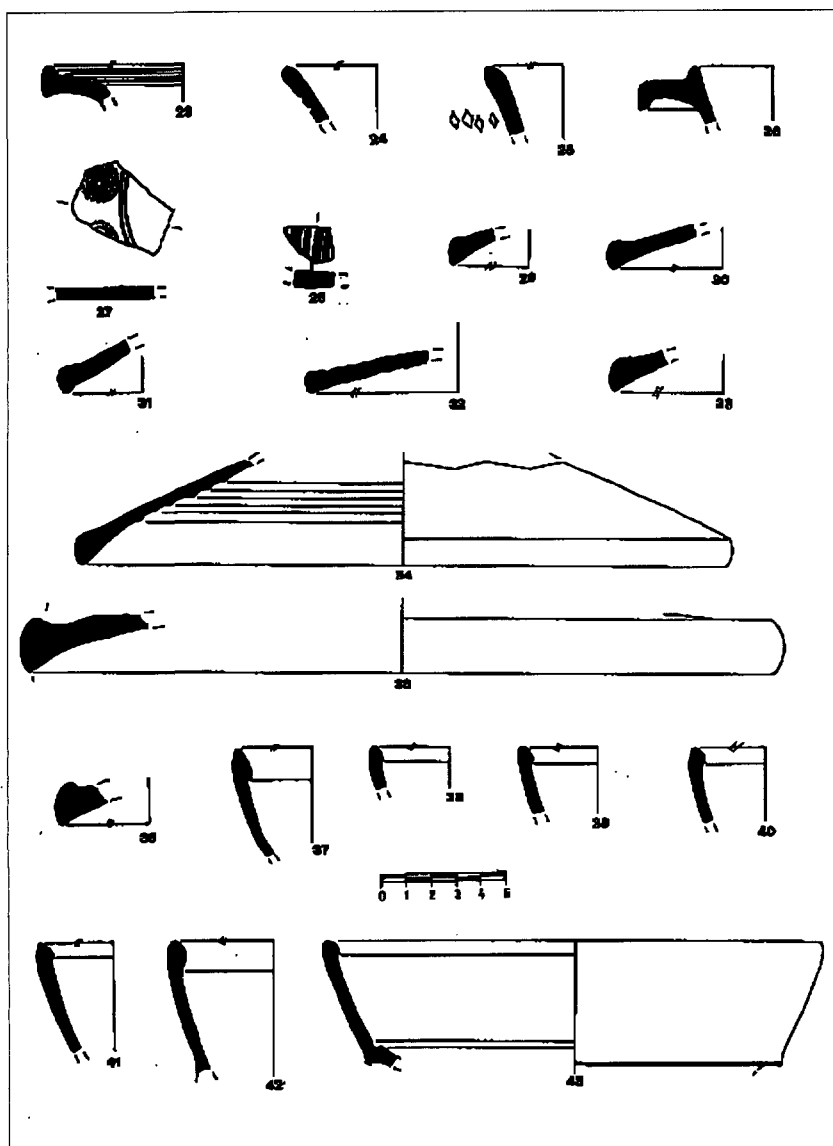

Fig. 4.- Materials ceràmics procedents de l'excavació de la plaça de Rovellat. 23-43: Materials de la fase constructiva.

REFERENT A LES ESTRUCTURES DE L'ANTIGUITAT TARDANA ...

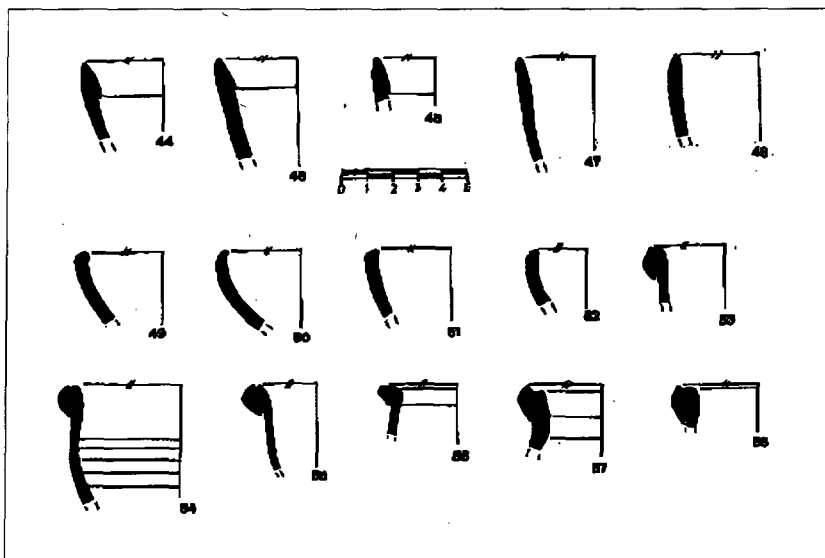

Fig. 5.- Materials ceràmics procedents de l'excavació de la plaça de Rovellat. 44-58: Materials de la fase constructiva.